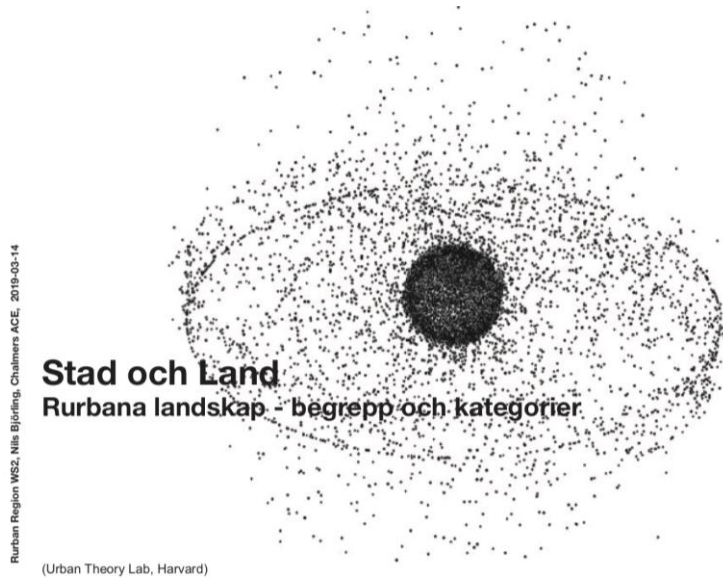

Rurbana landskap – begrepp och kategorier

Nils Björling, universitetslektor i stadsbyggnad, Chalmers

- Kan ni gissa vad bilden föreställer?
- En äggcell?
- Solsystemet?
- Det är någonstans mittemellan. Det är ett försök att illustrera planeten jorden och alla objekt som finns runt, för att visa hur långt urbaniseringen nått.

Bilden Blue Marble, 1972, från Apollo 17, är den första mänskligheten får av planeten jorden. Vi inser att vi är utsatta, att det är denna planet vi har. Den blir ett startskott på 1970-talets klimat- och miljödiskussion.

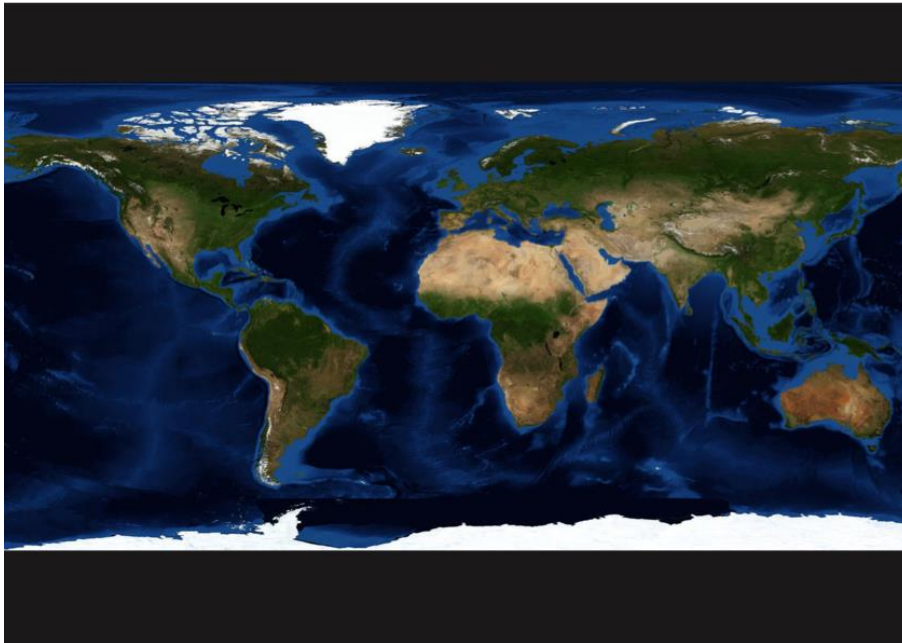
År 2012 kommer denna bild, Black Marble, från NASA. På den ser man var människan bosatt sig. Den har bidragit till att vi diskuterar ojämlik geografisk utveckling på ett nytt sätt.

Tiotusen år av historisk utveckling – bas i geografiska förutsättningar

Flodkulturer

Civilisationerna, som vi känner dem, börjar utvecklas i flodkulturerna Tigris, Indus och Nilen. Där finns rätt förutsättningar för att börja bruka jorden och bygga civilisation.

Bälte mellan Spanien och Japan

Från Spanien i väst till Japan i öst, finns en lång landmassa med någorlunda lika klimatförutsättningar, där man kan odla. Man får igång en snabb och stark matproduktion. Befolkningarna växer mer på denna del av jorden, vilket får effekter på var man kan bygga större och starkare samhällen.

Medelhavet

Geografin runt Medelhavet ger flera tusen år senare förutsättningar att bygga upp ett större kejsardöme, romarriket och geografin i Kina med slätter och floder möjliggör uppbyggnad av Han-dynastin i Kina. Man bygger stora riket med rätt geografiska förutsättningar. Resurser kan samlas och infrastruktur byggas ut. Däremot är det ett problem att en kejsare styr samhällsutvecklingen. Det ger inte nödvändiga förutsättningar för mångfald och innovation.

Medeltid i Europa

Under medeltiden bryts samhällen sönder, vid uppbyggnad under renässans och upplysningstid spelar geografin en stor roll. I Europa finns geografiska förutsättningar för flera små kungariket. Man får en differentiering som möjliggör att driva olika åsikter och ha kritiska tankar. Om påvedömet i Rom förbjuder handel med muslimerna, kan Venedig tillåta den. Vi får en innovationsförmåga, som vi inte ser lika tydligt på andra ställen i världen.

Övertaget leder till kolonisering, vi kan utnyttja våra förutsättningar till att kontrollera andra delar av världen och samla än mer rikedomar i vår del.

Europeisk geografi ger möjligheter

Den europeiska geografin skapar mångfald, som ger möjlighet åt många olika utvecklingsinriktningar. Det har varit av central betydelse för utvecklingen i vår del av världen. Konkurrensen som uppstår mellan länder i Europa visar betydelsen av att utveckla styret för att överleva i ett konkurrensläge.

De geografiska förutsättningarna är viktiga att ta med i våra regionala och nationella diskussioner om var det finns förutsättningar för olika saker att hända och hur geografin och topografin styr de funktionella sambanden.

Det goda och dåliga styret

Värdeord vi använder idag, och som och i stor utsträckning har präglat utvecklingen av det svenska samhället, har en lång historisk bakgrund.

I Siennas stadshus finns två fresker från slutet 1300-talet som visar det goda och onda styret. I Det goda styret fungerar infrastrukturen, handeln är bra, husen fina, det odlas på landsbygden, det är fred. Idén om den goda samhällsutvecklingen baseras på värdeorden: fred, mod (själsstyrka), försiktighet (klokhet), storsinnet, måtta (avhållsamhet), rättvisa och vishet. I Det dåliga styret härskar en tyrann, där är krig och missväxt. Värdeorden är: grymhet, svek, bedrägeri, krig, girighet, stolthet (högmod) och högfärd.

Planering av det moderna Sverige (1962)

I södra delen av Sverige, runt Östersjön, vill jag hävda att relationerna mellan stad och land i framväxten av det moderna Sverige, med Axel Oxenstiernas regering från 1632, baseras på en typ av maktkamp mellan å ena sidan kunden å andra sidan den markägande adeln. I den norra delen präglas samspelet mellan stad och land, samhälle och natur av en helt annan idé om kolonialisering. Här kan vi göra precis vad vi vill. Det är två typer av förhållningssätt som speglar dagens relationer mellan stad och land, centrum och periferi och på hur vi ser flöden mellan naturresurser, förädling med mera. Det präglar också hur vi förstår begreppen.

Städer och landsbygd

I bygget av den svenska nationen är städerna redskap för att styra och kontrollera Sverige. Kungen placerar ut de extremt strategiskt, de får särskilda rättigheter som handelsprivilegier och beskattningsrätt. Städerna är i detta

avseende något annat än den kringliggande landsbygden. Stadsprivilegierna tunnas ut, men finns ändå kvar till kommunreformen 1971. Då får vi kommuner i stället för städer och landsbygd.

Historiskt har stad och land varit två olika saker utifrån vilka rättigheter och möjligheter som har funnits för de som bor där.

Landsbygdens historia måste ses utifrån tre olika skeden.

Skiftesreformer (1700 – 1850)

Under 17- och 1800-talen har vi skiftesreformer som påverkat hur vi faktiskt bor på landsbygden. Vi kan tack vare dessa börja exportera havre med mera till andra länder och få igång en ekonomisk utveckling. Det leder till att byarna delas upp.

Industrialisering av naturresurser

Industrialiseringen av naturresurserna är ett annat skede i relation till stad och land och hur vi bosätter oss. Vi får brukssamhällen, stationssamhällen och köpingar av olika slag.

Skillnaderna mellan var varor och tjänster produceras och konsumeras börjar försvinna. Skillnaden mellan det vi kallar urbant respektive ruralt börjar också slås ut.

Decentralisering av den svenska välfärdsstaten (1930 – 1971)

Mycket av relationerna mellan stad och land i dag bygger på en idé om decentralisering, av det svenska välfärdssamhället, eller en typ av spridning av den svenska välfärdsstaten.

År 1930 kommer publikationen *Acceptera*, skriven av modernismens grundfäder. Där lyfts tanken att Sverige har att välja att vara kvar i B-Europagänget (de som håller på med jordbruk) eller bli en del av A-Europagänget (de som industrialiserar).

1971 har vi kommunreformen, som i vissa avseenden bryter sönder förståelsen av stad land och olika typer av kommuner. Vi får en relativt jämlik nivå av utbildning, sjukvård, kultur, administration och nöje.

Stad och land som statistiska kategorier

Under 1800-talet görs befolkningsräkningar utifrån stad (133 st) och landsbygd. 1870-talet införs kategorin köping.

Under 1900-talet är stad, köping och municipalsamhälle (rättigheter till viss beskattning) administrativa kategorier. För att klassificera finns begreppen tätort och landsbygd. Pastorsämbetet genomför kartläggningen.

Från 1960-talet börjar detta förändras. Man talar bara i statistiken om tätort respektive glesbygd. Man gör en nordisk kalibrering av tätortsbegreppet. Lantmäteriet tar över.

I slutet på 1970-talet räcker inte kategorierna till. SCB testar fler kategorier, som till exempel småort.

Kommunreformer

1863 – 1952, cirka 2500 kommuner (uppdelat utifrån kyrkssocknar)

1952 – 1971, 1037 storkommuner (133 städer, 88 köpingar, 816 landskommuner)

1971, 278 kommuner (centralortsprincipen)

00-talet – staden återkommer som kategori

Tätort och landsbygd är för breda kategorier för att beskriva förändringar. Staden blir ett intressant begrepp också för att vi går med i EU. Staden framställs alltmer som central, för att skapa konkurrenskraft i glest befolkade Sverige.

SCBs indelning 2017

Omfattar tre övergripande kategorier av kommuner;

A. Storstäder och storstadsnära kommuner, B. Större städer och kommuner nära större stad, C. Mindre städer/tätorter och landsbygdskommuner.

Det ger en viss bild av relationerna mellan stad och land, men räcker inte till. Idén om de rurba regionerna är ett intressant förhållningsätt. När man börjar kartlägga andra faktorer framkommer andra sammanhang, inte minst tydligt i era hemuppgifter. Det är problematiskt i vissa avseenden att statistiskt klassificera hela kommuner. Beroende på funktionella samband, perspektiv och värderingar framträder olika geografier. Att ha syn på dom och deras konsekvenser är en viktig del för ett hållbart samhälle.

Nils kommenterar några av de inlämnade hemuppgifterna

Kan vi komma på hur vi kan kartlägga på ett annat sätt? Jag är inte säker på att kategoriseringen av stad, landsbygd och olika typer av kommuner är produktiv.

Vi måste diskutera andra typer av frågor för att förstå den grundläggande frågan om vad som är problemet.

Region Dalarna: **Klassificering av regionen utifrån Tillväxtverkets tillgänglighetsindex** (dagligvaror, drivmedel, apotek, grundskola, paketservice, betaltjänst och vårdcentral) ger en helt annan fragmentering än klassificering utifrån landsbygds- respektive storstadskommun. En kommun blir fler olika saker beroende på tillgänglighet till dagligvaror, drivmedel, apotek, grundskola med mera.

Region Västernorrland: **Tillgänglighet, service och befolkningstäthet** – kartläggningen visar att kommuner inte bara är en sak, utan fler olika. Man har också vågat överträda regiongränsen. Man visar också skillnaden mellan en karta över kollektivtrafikförsörjningen och arbetsmarknadspendlingen. Olika mönster framträder.

Region Kalmar: Karta över **befolkningsförändring 1982 – 2017** visar att det inom varje kommun och församling sker både en ökning och minskning.

Region Sörmland: **Kartläggning bortom staden**, en kartläggning av odlingslandskap och kulturmiljö. Den öppnar för att diskutera andra funktionella samband än de som omedelbart utgår från städerna.

Vi behöver problematisera diskussionen utifrån fler begreppspär. Vi tänker ofta kategorier, som par. Det är viktigt att särskilja begreppen stad och land från urban och rural, som handlar mer om varifrån man har sin utkomst, hur man producerar och konsumerar varor och tjänster. Man kan leva urbant även om man bor på landsbygd och vice versa. Vi behöver hålla isär begreppen för att få en produktiv fortsättning på diskussionen. Vi behöver också diskutera om vi har skillnad mellan samhälle och natur, allt utanför tätort är inte landsbygd.

Vad är problemet?

Om vi har en planering på nationell, regional, kommunal nivå som är fast i en urban norm, att staden hela tiden prioriteras, att det är stadens problemställningar som först och främst ska åtgärdas, riskerar resultatet att bli kartan Black Marbel, att det bara är få punkter som lyser.

Få diskursiva utsidor

Om vi bara tänker staden som norm finns en risk att det inte blir en politisk fråga, de finns få diskursiva utsidor. Samhällsutvecklingen blir ett självspelade piano.

Socioekonomisk polarisering

Vi ser en socioekonomisk och geografisk polarisering mellan de som har och inte har möjlighet att påverka sin egen framtid. Det leder till problematiska situationer, där människor gynnas respektive missgynnas av den gemensamma samhällsutvecklingen.

Överuttag av naturresurser

Vi har ett överuttag av naturresurser, vilket leder till en ohållbar klimat- och miljöpåverkan. Vi har redan nått ett antal brytpunkter för vad vissa ekosystem klarar av att hantera.

Begränsningar att finansiera välfärdssystemen

Inom den svenska välfärden har man inom offentlig sektor en begränsad påse pengar. Vi behöver diskutera andra sätt att förbättra människors livsvillkor.

Vi diskuterade runt borden, vad fick vi syn på?

- Sedan 1980 dras landet isär. Kapitalet har en inverkan på detta. Konfliktdimensionen blir större, jag är inte lika hoppfull som du. Det är viktigt att se nyanserna i kommunerna, och inte se ett genomsnitt, för att få en bättre bild. Oljekrisen har påverkat hela vårt inland, med rationalisering inom skog och trä, och viss industri.

- På din bild av "Vad är problemet" talar du om olika möjligheter att påverka sin framtid. Jag tycker att du gör en sammanblandning mellan plats och individ. På samma plats kan finnas individer med väldigt olika förutsättningar att påverka sin framtid, och mellan olika platser en väldig skillnad mellan individens möjlighet att påverka sin plats.

- Jag håller med, svarade Nils.

- Vi pratar sällan om när staden är för stor. Finns det ett sådant mönster?

- Man skulle kunna säga att en stad är för stor när den inte kan ha sitt eget kretslopp, sa Nils.